

О Т Ч Е Т

за

научно-изследователската дейност през 2020 г. свързана с проучване на «Патриаршеския манастир «Св. Йоан Предтеча» на о-в Св. Иван» - Созопол.

Патриаршеският манастир «Св. Йоан Предтеча» се намира на о-в «Св. Иван», който със своите 260 дка е най-големият от петте острова по българското черноморско крайбрежие и един от трите в созополския залив. Манастирът е разположен върху южната тераса на острова, отворена към залива и е с приблизителна площ от 6 дка.

Обектът се проучва чрез редовни археологически разкопки от настоящия екип от 2008 г. За осем сезона бе изяснена напълно плановата схема на първата базилика от IV – V в. с петте преустройства, които обхващат периода от VI – XIV в. С разкриването на основи на сграда/сгради от V-IV в. пр. Хр. под северната основа на базиликата установихме, че тя е построена върху по-ранна сграда. Също така бе изяснена и строителната история на манастирския храм от XIII в. Основите на южната му половина са вкопани на дълбочина 2,50 м поради нестабилността на терена от руините на сгради от V-IV в. пр. Хр. И този храм е претърпял преустройства видно от сондажните ни проверки. Паралелно с това бе открит и проучен северният вход с дълбок проход. Западно от входа бяха проучени основите на манастирския скрипторий, в източна посока жилищата на монасите и оградната стена.

В изпълнение на поставените цели през м. август 2020 година са извършени следните дейности:

През 2020 г. археологическите разкопки бяха финансирани от Министерство на културата и дарение от 1,000 (хиляда лв.) от Електроника НС ЕООД. През тринадесетия сезон (2020 г.) проучвателският екип насочи усилията си към южния сектор на манастира, в който имахме следните задачи:

1/ Проучване на манастирското аязмо и водоснабдяването на манастира в продължение на неговата 1,500 годишна история.

2/ Паралелно с това с дрон бе извършено цялостно документиране на острова и манастира чрез видео, ортофото и цифров модел на релефа. Така благодарение на това

документиране успяхме за първи път да локализираме в морето южния пристан за южния (официалния) подход към манастира.

1. Южният подход към манастирския комплекс

Подходът от южния пристан на острова към манастира е проход с ширина 3 м и дължина 5 м, настлан е с каменни плочи с лек наклон към средната част на пътеката. В северна посока подходът извежда пристигащите в манастира между трапезарията и представителната сграда (жилището на игумена) в южното крило на манастира. Подходът продължава в северна посока с каменна настилка, която оформя добре изграден пасаж към триконхалния манастирски храм, който осъществява връзка с южния му вход посредством седем каменни стъпала.

Проучване основите на манастирското аязмо.

През 2017-18 г. проучихме дворното пространство между католикона от XIII в. и сградите от южното крило на манастира. Между тях се намира манастирското аязмощерна. Във връзка с реализиране на проекта за експониране на манастира се наложи да проверим чрез сондажно проучване основите на аязмото и да установим с кой период от манастира е свързано и неговите размери, начин на изграждане, оформление на суперструкцията и влиянието на редицата преустройства на манастира. За нас е изключително важно да установим периода на изграждане:

А. Дали има топографска приемственост на водоизточника от предходната епоха и основите на някакво съоръжение над него от предходния период V-IV в. пр. Хр., период от който имаме достатъчно археологически данни за наличието на обитаване, видно от основите под северната част на базиликата и южната половина на католикона от XIII в.; керамика; сполии преизползвани при изграждане на базиликата (фрагменти от колони и мраморни детайли); фрагмент от декрета от III в. пр. Хр. открит през 2018 г.; монети и др.

В. Дали в този вид, в който се вижда до ден днешен, е изграден по време на възникването на базиликата и манастира, посветен на „С Йоан Предтеча“ в края на IV-началото на V в.? На тези въпроси потърсихме отговор през този сезон, тъй като аязмото от архитектурна гледна точка като сграда се явява единствената запазена и съхранена до наши дни сграда цялостно запазена в продължение на близо XII века.

Сондажът от 2019 г. бе разширен в югозападната страна на аязмото (западната фасада и южната му стена). Размерите на сондажа са: 6 м север-юг; 4 м изток – запад. В северната част на сондажа в насипа на дълбочина 0,40 – 0,60 от съвременния терен се откриват фрагменти от керемиди (имбрици) със силен примес от пясък. Дали са от рухналия покрив на южната галерия на католикона или от покритие над отвора на аязмото за черпене на вода ще установим след приключване на проучването през следващия сезон.

В продължение на 15 дни достигнахме дълбочина 5,40 м (кота 18.64) от височината на съвременното ходово ниво, а от височината на западната арка на дълбочина 5,20 м (кота 17.95) разкрихме цялостно западната фасада на аязмото. На тази дълбочина установихме цокъла, върху, който стъпват двете страници на арката, която както цялото аязмо е изградена от тухли, споени с хоросанов разтвор с примеси от счукана тухла, подобно на хоросановата спойка при стълбовете в базиликата. В горната част на арката, където е връхната точка, „ключовият“ архитектурен елемент е изграден клиновидно от хоризонтално поставени 7 тухли с различни размери отгоре надолу: от 0,37 до 0,26), за да се получи желаната стабилност. Радиално вградените тухли от южната и северната половина на арката са с еднакви размери. Цялото аязмо – стени, арки, сводове и покривна част са изградени само с тухли. Дебелината на фугите варира от 2 до 4 см. Дълбочината му бе проследена на 5,40 м. Необходимостта от този дълбок изкоп, който е бил вкопан в пясъчников пласт опасващ аязмото от четирите му страни, най - вероятно е продиктувана от проблем свързан с намаляване дебита на водата в аязмото. Пластът в изкопа на тази дълбочина е примесен с керамични фрагменти от IV-III в. пр. Хр. -до XIV-XV в. На дълбочина 1,20 от съвременното ниво в насипа се открива пласт от керемиди (имбрици), вероятно от покрива на южната галерия или покрива над аязмото; на дълбочина 2,40 в западната част на сондажа достигнахме пясъчников пласт, който както вече отбелязахме е бил насипан около основите на аязмото, най-вероятно като антисейсмична мярка или за по-голяма сигурност за на основите и стените на аязмото по отношение на налягането на водата в него. На дълбочина 3,50 – 5,40 в. в северозападния ъгъл на сондажа открихме каменна основа, която е част от сграда северозападно от аязмото, която ще бъде проучена през следващия сезон. На тази дълбочина се откриват керамични фрагменти от битова и кухненска керамика от IV в. пр. Хр. до XIV-XV в., два фрагмента от стенописната украса на южната галерия, което още веднъж показва, че изкопът около западната стена

е от по-късна епоха (вероятно около XV век) видно от смесения характер на насипната пръст смесена с разнообразен археологически материал. Паралелно с това разкрихме и източната лицева част на аязмото и така установихме, че аязмото е изградено на 9,50 м от западната фасада на базиликата. На дълбочина 0,80 м (от кота 17,80) попаднахме на тръба от преливника на аязмото, който в по-късен период време (вероятно XIV-XV в.) е бил използван от допълнително изграден водопровод в североизточната част на манастира, който събира и отвежда дъждовните води в аязмото. Причината за това вероятно е намаляването на дебита на естествения водоизточник, вследствие на земетресение и разместване на пластовете. В тази източна част на аязмото открихме следи от зазидане с бетон през 1987 г. на контролната шахта изградена преди 1500 години, чието предназначение е да се прочиства преливника и аязмото.

Изводи:

Проучването на аязмото, единствената постройка съхранена в непокътнат вид, така както е построена заедно с манастирската базилика през V век илюстрира етапите на преустройство на манастира в продължение на 12 века. Това е видно от стратиграфията около западната и югозападната част на аязмото. Проследяват се етапите на неговото затрупване и съхранената каменна пътека от юг в последните години от живот в манастира, чийто край настъпва през 1629 г. От своя страна аязмото, както и откритите основи на сгради от V-IV в. и откриването през 2018 г. на фрагмент от мраморната плоча от декрет с текст свързан с дипломатически отношения между Аполония и Хераклея Понтийска поставят доста въпроси, чийто отговори ще търсим и през следващите години. От новооткрития текст става ясно, че видни хераклеЙци са станали почетни представители на своя град в Аполония, получили са право да купуват имоти там, да търгуват, без да им бъдат налагани допълнителни данъци, мита и др. Новоткритият надпис ни дава и поредното доказателство, че на остров Св. Иван далеч преди построяването на базиликата и манастира посветен на с. Йоан Предтеча от края на IV- началото на V в. е съществувало голямо езическо светилище, вероятно посветено на главното божество на Аполония – Аполон с епитет, който все още не ни е известен. Към това ще добавим, че изворът, върху който е изградено аязмото през V в. е бил ползван като свещен извор и от йонийци, жители на гр. Милет, по време на гръцката колонизация. Топографската приемственост за построяване на базиликата точно там е свързана с извора, който е бил ползван и през V-IV в. пр. Хр. като свещен извор, тясно

свързан с храм, посветен на божеството Аполон, видно от основите, върху част от които попадат северната основа на базиликата и южната половина католикона.

Спрямо разкритите основи на манастирското аязмо ще бъде предприета теренна консервация с геотекстил на източната част, а на западната с дървено покритие, за да не проникват дъждовните и снежните води в основата. Многократно в нашите доклади отбелязваме, че **продължаващото рушене на двата храма налагат спешна аварийна консервация и трайно решение за реставрацията на този изключителен паметник на средновековната манастирска архитектура.** Имаме проект на архитект Юлий Фърков и проучването на аязмото не пречи на реализирането на аварийната консервация. Цялостното проучване ще бъде осъществено през 2021 г. Прямо разкритите основи и стени на сградите от южното крило на манастира бе предприета теренна консервация с импрегнирано покритие.

ИЗГОТВИЛ:

(проф. дин Казимир Попконстантинов)